

С.Н. Нұридин

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ЖАЗАНЫ ӨТЕУДЕН ШАРТТЫ ТҮРДЕ МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТУДЫҢ КҮШІН ЖОЮҒА БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Аннотация. Шартты түрде мерзімінен бұрын босату және оны практикада қолдану мен орындау бойынша онымен байланысты мәселелер де бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған. Бұған дәлел ретінде қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату институтының жалпы нормативтік-құқықтық актілеріне енгізілетін өзгерістер мен толықтыруларды алуға болады. Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнамасында, сондай-ақ «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысында көзделген қағидалар негізінде ғана сотпен қарастырылатын жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою жөніндегі мәселелер жеке назар аударуды қажет етеді. Аталған заңнамалық актілер мен ғылыми әдебиеттер негізінде мақалада шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою шарттарына талдау жүргізіледі, олардың негізінде Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабы 7-бөлігінің редакциясы бойынша ұсыныстар енгізіледі.

Түйінді сөздер: жаза; шартты түрде мерзімінен бұрын босату; өтініш; күшін жою; әкімшілік құқықбұзушылық; абайсызда жасалған қылмыс; қасақана қылмыс; орындамау; сот.

С.Н. Нұридин

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С ОТМЕНОЙ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ НАКАЗАНИЯ

Аннотация. Вопросы, связанные с условно-досрочным освобождением и его применением и исполнением на практике, до сих пор не утратили своей актуальности. В качестве доказательства этому являются изменения и дополнения, которые вносятся в общие нормативно-правовые акты института освобождения от уголовной ответственности и наказания. Вопросы по отмене условно-досрочного освобождения в течение оставшейся неотбытой части наказания, предусматриваемых судом только на основании правил, предусмотренных уголовным и уголовно-процессуальным законодательствами, а также нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 2 октября 2015 года «О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания», требуют отдельного внимания. На основании указанных законодательных актов и научной литературы в статье проводится анализ условий отмены условно-досрочного освобождения, на основе которого вносятся предложения по редакции части 7 статьи 72 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: наказание; условно-досрочное освобождение; ходатайство; отмена; административное правонарушение; преступление по неосторожности; умышленное преступление; неисполнение; суд.

S.N. Nuridin

Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana c., the Republic of Kazakhstan

TOPICAL ISSUES RELATED TO THE ABOLITION OF CONDITIONAL EARLY RELEASE FROM PUNISHMENT

Abstract. Conditional early release and related issues in practice regarding its application and enforcement do not lose their relevance to this day. This is evidenced by the amendments and additions to the regulatory legal acts of the entire institution of exemption from criminal liability and punishment. Separately, however, the issues of abolishing conditional early release during the remaining unserved part of the sentence, which are considered only by the court on the basis of the rules provided for by criminal and criminal procedural legislation, as well as the normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan «On the judicial practice of conditional early release from serving a sentence, replacing the unserved part of the sentence with a milder type of punishment and reducing the term of the sentence imposed» dated October 2, 2015. On the basis of these legislative acts and scientific literature, the article analyzes the conditions for the abolition of conditional early release, on the basis of which proposals are made to amend part 7 of Art. 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: punishment; conditional early release; petition; cancellation; administrative offense; negligent crime; intentional crime; non-execution; court.

DOI: 10.52425/25187252_2023_27_64

Кіріспе. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының алдында жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, конституциялық құрылысты, елдің аумақтық тұтастығын қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау, бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу сияқты маңызды міндеттер тұр. Оларды шешу үшін Қылмыстық кодексте қылмыстық жауаптылықтың негіздері және қылмыс жасаған адамдарға қолданылатын қылмыстық жазалау шаралары белгіленген (ҚР ҚК 4-бабы). Бұл ретте жазалау мәселелері, сондай-ақ қылмыстық жауаптылықтан босату және жазалау мәселелері тек сотпен қаралады.

Өз кезегінде қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатудың жалпы институтында салыстырмалы түрде тәуелсіз сипаттағы негізгі білім – шартты түрде мерзімінен бұрын босату қалыптасты. Ол белгілі бір шарттарды ескере отырып, қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату жолындағы өзіндік сынақ бола отырып, адамды сот үкімімен белгіленген мерзім бойынша жазасын одан әрі

өтеуден шартты түрде босатуда көрінеді. Алайда, егер адам қоғамдағы қалыпты өмірге деген ұмтылысын дәлелдеу мүмкіндігін жүзеге асырмаса және ҚР ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігінде көрсетілген құқық бұзушылықтарды жасаса, осы бағытта сотпен Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабында, ҚР ҚПК-нің 51-тарауында (476-480-бабы) және Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысында көзделген қағидалар негізінде жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою – жазаны одан әрі қолдану қарастырылады.

Сонымен қатар шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтын қолдану тәжірибесі заңның түсіндірілуіне күмәндануды болдырмау мақсатында заңнамалық тәртіппен қосымша реттеуге жататын мәселелер әлі де бар екенін меңзейді, бұл оларды зерттеудің өзектілігін көрсетеді. Заңнаманың жиі өзгеруі жекелеген соттарға жоғарыда аталған нормативтік құқықтық

актілерді дұрыс қолдануда қиындықтар туғызып келді және әлі де туғызуда. Оның ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға, сондай-ақ жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініштің күшін жоюға байланысты мәселелер де бар. Соңғысы іс жүзінде жиі кездеседі.

Зерттеу формалары мен әдістері. Берілген мақалада зерттеудің жалпы теориялық ғылыми әдістері – жүйелік-құрылымдық, формальды-құқықтық, сондай-ақ зерттеудің арнайы құқықтық әдістері (талдау, синтез, логикалық және салыстырмалы әдістер) қолданылды. Зерттеудің бұл әдістері өзара байланысты және шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтының элементтерінің бірі ретінде жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарды бақылаудың ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерін тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Талқылау мен нәтижелері. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігіне сәйкес, егер жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде мұндай адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюы мүмкін:

«1) екі және одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасап, олар үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде өзіне жүктелген міндеттерді орындаудан дәлелсіз себепті екі реттен артық жалтарса, не бас бостандығынан айыру орындарынан босатылғаннан кейін таңдалған тұрғылықты жері бойынша тіркелу үшін бес жұмыс күні ішінде дәлелсіз себеппен келмесе, сот уәкілетті мемлекеттік органның ұсынуы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою және жазаның қалған өтелмеген бөлігін орындау туралы қаулы шығара алады;

2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйелдер, әйелдер, жас балалары бар әйелдер, еркектер, жас

балаларды жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық, қасақана онша ауыр емес қылмыс жасаған жағдайларда, жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою не оны күшінде қалдыру туралы мәселені сот шешеді. Егер сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жойса, жаза үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша тағайындалады;

3) қылмысты қасақана жасаса, осы бөліктің 2) тармағында көрсетілген жағдайларды қоспағанда, сот оған үкімдердің жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды»¹.

1. Шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою шарттарының бірі ретінде заң шығарушы әкімшілік жаза қолданылған екі немесе одан да көп әкімшілік құқық бұзушылықтардың жасалғанын көрсетті. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 79-бабының 7-тармағында көрсетілгендей, әкімшілік заңнаманың тарауында нақты анықталған кез келген әкімшілік құқық бұзушылық емес (тек қоғамдық тәртіпті бұзудың құрамдас бөліктері)². Бұдан бұрын да И.Ш. Борчашвили шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға тиісті жазаларға әкеп соқтырған кез келген Әкімшілік құқық бұзушылық негіз бола алмайтынын, тек ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 22-тарауында көзделген қоғамдық тәртіпті бұзумен байланысты құқық бұзушылықтар (ҚР ӘҚБтК-нің ескі редакциясы 2015 жылғы 1 қаңтарға дейін) негіз бола алатынын атап өтті. Кінәлі адамға әкімшілік жазалау шаралары негізді түрде қолданылды [1, 187 б.]. Бұл ескерту ҚР Жоғарғы Сотының бұрын қолданыста болған Нормативтік қаулысында³, 1997

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&doc_id2=31575252#pos=175;100&pos2=629 (дата обращения: 01.11.2022).

² Уголовный кодекс Российской Федерации: принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rulings.ru/uk/> (дата обращения: 26.01.2023).

³ Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату және жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл жаза түріне ауыстыру туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 ж. 13 желтоқсандағы №20 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000020S_ (жүгінген күні: 01.11.2022).

жылғы ҚР Қылмыстық заңнамасында⁴ немесе Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 79-бабының 7-тармағында⁵ (тек қоғамдық тәртіпті бұзуды құрайтын) жазылған. Айта кетейік, ҚР ҚК-нің осы нормасы ескі редакцияда (қоғамдық тәртіп бұзушылықтарын көрсететін) 2008 жылға дейін қолданыста болған.

Біздің ойымызша, заңнаманың әртүрлі тарауларында кейбір нормалардың бөлінуін ескере отырып, қазақстандық заң шығарушының ұстанымы ең дұрыс болып табылады. Мысалы, егер біз Ресей Федерациясының ӘҚБтК-нің 20-тарауын қарастыратын болсақ, онда бұл тарауға қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті бұзуға қатысты 35 бап кіреді. Қазақстанның Әкімшілік заңнамасында ҚР ӘҚБтК-нің 25-тарауында (қоғамдық тәртіп пен адамгершілікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар) кейбір нормалар (егер РФ ӘҚБтК-мен салыстыратын болсақ) мүлдем жоқ немесе заңнаманың әртүрлі тарауларында бар.

Алайда, міндеттерді орындаудан дәлелді себепсіз жалтаруға қатысты осы бөлімге кейбір түзетулер енгізген жөн деп санаймыз. Атап айтқанда, 2014 жылдың алғашқы басылымына оралып, «екі реттен артық» деген сөздерді алып тастап, редакцияда «немесе жауапкершіліктен жалтарған» деп берілсе дейміз. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы нормативтік қаулысының 17-тармағына сәйкес, бұл факт қазірдің өзінде қасақана жалтару болып табылады.

Сот сотталған адамға жүктеген, ҚР ҚК-нің 44-бабының 2-бөлігінде және ҚР ҚАК-тің 169-бабының 8-бөлігінде көзделген міндеттерді орындаудан қасақана жалтару деп сотталған адамның мінез-құлқын бақылайтын орган шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою мүмкіндігі туралы жазбаша ескерту шығарғаннан кейін мұндай міндеттерді қайталап орындамауды түсіну керек⁶. Бұл ретте адамның міндеттерін қайталап орындамағаны атап өтіледі, бұл адам екі немесе одан да көп рет жалтаруы тиіс дегенді білдіреді.

С.И. Ожеговтың түсіндірме сөздігіне жүгінейік, онда «қайталанатын» сөзі «қайталауды білдіретін, қайталама»⁷ деп берілген. Сонымен қатар қайталау, белгілі болғандай, екі реттен көп болуы мүмкін және бұл қазірдің өзінде жүйелілік санатына енеді.

Бұл редакция, біздің ойымызша, қылмыстық заңнама баптарының нормаларын жазудың нормативтік қаулыға сәйкестігіне әкеледі. Оның үстіне, қылмыстық заңнаманың ескі редакциясында 2014 жылғы өзгерістер енгізілгенге дейін ҚР ҚК 70-бабының 7-бөлігінде: «...бірнеше рет әкімшілік құқық бұзушылық жасап, ол үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе өзіне Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару кодексінің 178-2-бабымен жүктеген және сот жүктелген міндеттерді орындаудан әдейі жалтарса...»⁸.

Егер жоғарыда аталған нормативтік қаулыға жүгінетін болсақ, онда оның редакциясында «сонымен бірге сот жүктеген міндеттерді орындаудан жалтару зиянды ма деген мәселе оның ұзақтығы мен жалтару себептерін, сондай-ақ басқа да жағдайларды ескере отырып, әрбір нақты жағдайда

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. №167-1 (внесены изм. в соответ. с Законами РК от 09.07.98 г. №277-1; от 10.07.98 г. №283-1; от 16.07.99 г. №430-1; от 23.07.99 г. №454-1; от 05.05.2000 г. №47-II; от 16.03.01 г. №163-II; от 16.03.0... (редакция от 09.07.1998 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=4208032&pos=463;-56&pos=463;-56 (дата обращения: 01.11.2022).

⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации: принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru laws.ru/uk/> (дата обращения: 26.01.2023).

⁶ Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 2 қазандағы №6 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000006S> (жүгінген күні: 01.11.2022).

⁷ Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: Ок. 65000 слов и фразеологических выражений; под ред. проф. Л.И. Скворцова. – 26-е изд., перераб. и доп. – М.: ООО «Издательство Оникс», 2008. – 736 б.

⁸ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 1997 ж. 16 шілдедегі №167 Кодексі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970000167_ (жүгінген күні: 01.11.2022).

шешілуі керек» делінген⁹. Осы абзацқа өзгерістер енгізіп, мынадай редакцияда беру орынды деп есептеледі: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюдың негізін сот жазаның өтелмеген бөлігі ішінде сотталушының жеке басы мен мінез-құлқын, міндеттерді орындаудан жалтару ұзақтығын (30 тәуліктен астам) және оларды орындамау себептерін ескере отырып, әрбір нақты жағдайда қолданады». Қазіргі кездегі анықтама қисынды емес және тек шатасуды тудырады, әсіресе жоғарыда айтылғандықтан, міндеттерді орындаудан қасақана жалтарудың анықтамасы берілген. Сондай-ақ күшін жою мүмкіндігі туралы айтылады, оған сәйкес сот тек өз құқығымен шешім қабылдайды, бірақ, тіпті заңда көрсетілген жағдайлар болған кезде де, соттың шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою міндетіне кірмейді. Туындаған сұрақ: бұл жерде қандай жалтарудың ұзақтығы мен себептері, тіпті басқа жағдайлар туралы айтуға болады. Заң шығарушы түсініктеме бермейді. Сондай-ақ дәлелді себептермен не айтылатыны туралы толық анықтама жоқ.

Егер ҚР ҚАК-тің 53-бабының 2-бөлігімен және 60-бабының 3-бөлігінің 1-тармағымен ұқсастығы бойынша қарайтын болсақ, онда шақыруды уақтылы алмау, сондай-ақ оны шақыру бойынша уақтылы келу мүмкіндігінен айыратын ауру және басқа да құжатталған мән-жайлар дәлелді себептер болып танылады.

Сонымен қатар шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның сот жүктеген міндеттерін олардың орындалуына кедергі келтірген объективті себептер бойынша, мысалы, ауру немесе табиғи апаттар салдарынан (оны заңға қосу қажет) орындамауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюға негіз болып табылмайтындығына дау айтпаймыз.

Сондай-ақ босатылғаннан кейін жұмыс істеу мүмкіндігінің болмауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудан бас тартуға

немесе кейінге қалдыруға негіз болмауы тиіс¹⁰.

Егер шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдардың міндеттеріне не кіретінін қарастыратын болсақ, онда ҚР ҚАК-тің 169-бабының 8-бөлігіне сәйкес, оларға мыналар жатады:

- мекемеден босатылған күннен бастап бес жұмыс күні ішінде тұрғылықты жері бойынша ішкі істер органдарында тіркеуден өту;

- өзінің мінез-құлқы туралы есеп үшін есепте тұрған ішкі істер органына айына кемінде бір рет келу (бұл тармақ 2022 жылғы 2 наурыздан бастап қолданысқа енгізілді);

- ішкі істер органдары белгілеген уақытта тұрғылықты жерінен кетпеу;

- ішкі істер органдарын жазбаша хабардар етпей тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын және оқуын өзгертпеу;

- жұмыстан және оқудан бос уақытта ішкі істер органдары айқындаған орындарға бармау;

- ішкі істер органдарының жазбаша рұқсатынсыз басқа жерлерге бармау;

- а) негізгі жаза толық өтелгенге және пробациялық бақылау мерзімі аяқталғанға дейін Қазақстан Республикасының аумағынан кетпеу;

- ә) алкогольді ішімдіктерді, сондай-ақ есірткі құралдары мен психотроптық заттарды, олардың аналогтарын медициналық емес мақсатта пайдаланбау;

- жәбірленушінің денсаулығына, мүлкіне келтірілген залалды немесе мемлекетке келтірілген материалдық залалды өтеу жөнінде шаралар қабылдау;

- ішкі істер органдарының талабы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыру үшін қажетті түсініктемелер мен өзге де құжаттарды ұсыну.

Бұдан бұрын тұрғылықты жері бойынша Мемлекеттік кірістер органына салық салу объектісі болып табылатын және Қазақстан Республикасының аумағында да, одан

⁹ Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 2 қазандағы №6 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000006S> (жүгінген күні: 01.11.2022).

¹⁰ Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole) (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies) [Electronic resource] – Access mode: <https://rm.coe.int/16800ccb5d> (Access data: 28.11.2022).

тыс жерлерде де табыстары мен мүлкі туралы декларацияны ұсыну туралы тармақ болған. Көрсетілген декларация жазаның өтелмеген қалған бөлігі өтелгенге дейін табыс етілуге тиіс. Бұл тармақ ҚР 2015 жылғы 18 қарашадағы №412-V¹¹ Заңымен алынып тасталды.

Сондай-ақ, ескі редакцияда (ҚР ҚАК-тің 178-2-бабы) 2-бөлігінде сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамға оны түзетуге ықпал ететін басқа да міндеттерді орындауға жүктей алатыны көрсетілген:

- 1) алкоголизмнен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан емдеу курсынан өту;
- 2) жыныстық жолмен берілетін ауруларды емдеу курсынан өту;
- 3) отбасына материалдық қолдау көрсетуді жүзеге асыру¹².

Бүгінгі күні психоактивті заттарды қолдануға байланысты психикалық, мінез-құлық бұзылыстарынан (аурулардан), жыныстық жолмен берілетін аурулардан емдеу курсынан өту; отбасын материалдық қолдауды жүзеге асыру; сотталған адамды түзетуге және оның жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға ықпал ететін басқа да міндеттер ҚР ҚК-ның 44-бабының 2-бөлігінде қамтылған.

Алайда, маскүнемдіктен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан емдеу курсы ретінде бұл міндет, ең алдымен, мұндай тәуелділіктерден толық айығу мүмкін еместігіне байланысты өзгертілген деп ойлаймыз. Алайда, бүгінгі күні емдеу курстарынан өту немесе отбасына материалдық қолдау көрсету үшін, өкінішке орай, бұл адамдарда жеткілікті ақша қаражаты болуы керек. Мұның себебі түсінікті – жұмыстың, кейде тіпті тұрғын үйдің болмауы.

Шетелдік зерттеулер көрсеткендей, түрмеден босатылған 116 адамнан тұрақты баспанасы бар 35% адамдармен салыстырғанда, тұрақты баспанасы жоқ адамдардың 63%-ы 12 ай ішінде қамауға алынды. «Есірткіні қолдану да қайталанатын құқық бұзушылықтардың

маңызды болжаушысы болып табылады. Сынақ мерзіміндегі 75000 адамның «есірткіге байланысты проблемалары бар». Дегенмен, 2019-2020 жылдары 3000-дай адам мамандандырылған емдеу мекемелеріне тағылымдамадан өтуге жіберілді». Тек осы мәселеде пробация қызметі мен қоғамдастық өз үлесін қоса алатындығы атап өтілді. Нашақорлықты емдеу, тұрғын үй және пробация мәселелерінің географиялық шоғырлануы, басқа қызметтермен қатар, кез келген ұйымның құзыретінен тыс көптеген және ішінара сәйкес келетін қажеттіліктері бар адамдарды қолдау үшін көптеген ұйымдарды байланыстыра алады» [2]. Бірақ бұл мәселе жеке қарауды қажет етеді.

Л.В. Чуприна атап өткендей: «сондай-ақ, іс жүзінде әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою қылмыспен біртекті немесе генетикалық байланысты болған жағдайда ғана ақталады. Егер әкімшілік құқық бұзушылық өзінің сипаты бойынша жасалған қылмыспен біркелкі болмаса, жазаны өтеуді қайта бастау жазалауда үнемдеу және арнайы ескерту мақсаттарына қол жеткізу тұрғысынан тиімсіз» [3, 127 б.].

2. Сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жоюы мүмкін келесі шарт – абайсызда қылмыс жасау немесе жүкті әйелдер, әйелдер, жас балалары бар әйелдер, еркектер, жас балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз және одан жоғары жастағы әйелдер, алпыс үш және одан жоғары жастағы еркектер, бірінші немесе одан да көп мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылықтың екінші тобы, ауырлығы шамалы қасақана қылмыс. Алайда, мұнда заң шығарушы жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде бірінші жасаған қылмысы үшін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды сақтауға мүмкіндік береді. Егер сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жойса, онда жаза үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындау ережелері бойынша тағайындалады.

¹¹ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жеке тұлғалардың кірістері мен мүліктерін декларациялау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 ж. 18 қарашадағы №412-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000412> (жүгінген күні: 12.11.2022).

¹² Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі (2014.15.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id (жүгінген күні: 12.11.2022).

Бұл бағытта, біздің ойымызша, қасақана қылмыс санатын шарт ретінде қарастырған жөн емес. Біздің ойымызша, жасалған қылмыстың қасақана болуы қазірдің өзінде әлеуметтік қауіпті салдарларды болжау туралы айтады. Әлеуметтік қауіпті салдардың пайда болуының еріксіздігі немесе мүмкіндігі ниеттің ерікті сәтіне тікелей байланысты. Тікелей ниет салдардың басталуын қалауымен сипатталады, жанама үшін – саналы түрде қабылдау немесе әлеуметтік қауіпті салдардың басталуына немқұрайлы қарау. Тікелей ниетпен күтілетін салдардың пайда болу ықтималдығы жоғары, өйткені адам оларға қолжеткізуге белсенді түрде ұмтылуды қалайды (мысалы, белгіленген жәбірленушіні өлтірмек болды, қылмыскер нысанаға тақап атып салды, немесе жүрегіне пышақ салды, немесе оны тұншықтырды – адам ойлаған мақсатына жетуге ұмтылды, жәбірленушінің өлгенін мақсат етті).

Жанама ниет адамның қаламайтындығымен сипатталады, бірақ саналы түрде салдардың басталуына жол береді немесе оларға немқұрайлы қарайды. Салдардың басталуын саналы түрде қабылдау немесе оларға немқұрайлы қарау кінәлінің санасында ол қол жеткізуге тырысатын басқа мақсаттар басым болатындығына байланысты. Осы мақсаттарға жету процесінде көрсетілген салдар пайда болады.

Ғалымдар атап өткендей, тікелей және жанама ниет қылмыс жасаған адамның өзінің іс-әрекетінің немесе әрекетсіздігінің әлеуметтік қауіпті сипатын түсінуімен сипатталады, оның салдары болуы мүмкін деп болжайды. Тікелей ниетпен болса, осылай болуын қалады, жанама түрде болса, бұлай болуын қаламады, бірақ саналы түрде салдардың басталуына жол берді немесе оларға немқұрайлы қарады [4, 209-210 бб.].

Сонымен қатар абайсыз қылмыстар қылмыстық теріс қылықтар сияқты қоғамдық қауіптіліктің салыстырмалы түрде төмен деңгейімен ерекшеленетіні жалпы қабылданған. Сонымен қатар қылмыс санаттарының нақты анықтамасы ҚР ҚК-нің 11-бабында берілген, онда барлық қылмыстар (онша ауыр емес, ауырлығы

орташа, ауыр және аса ауыр қылмыстар) қасақана болып табылады. ҚР ҚК-нің 11-бабының 2-бөлігі және 3-бөлігіне сәйкес абайсыз әрекеттер де ауырлығы аз және орташа қылмыстар деп танылады, оларды жасағаны үшін ең жоғары жаза бес жылдан аспайды.

Осылайша, ҚР ҚК-нің 72-бабы 7-бөлігінің 2-тармағынан онша ауыр емес қасақана қылмыстарды алып тастауды және мынадай редакцияда жазуды ұсынамыз: «2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйел, жас балалары бар әйел, жас балаларды жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркек, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйел, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркек, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық жасаған жағдайларда (және одан әрі мәтін бойынша)».

А.Б. Скаковтың пікірінше, жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде сот шешетін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды жою немесе сақтау мәселесі бойынша жаңа жаза тағайындау кезінде шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды алып тастау орынды болар еді (әсіресе бұл туралы заңда тікелей нұсқау болмағандықтан). Және бұл дұрыс болар еді. Сонымен ғалым: «шартты түрде мерзімінен бұрын босату жойылған кезде, үкімдердің жиынтығы туралы ереже де күшіне енеді. Егер шартты түрде мерзімінен бұрын босату жойылмаса, онда сотталған адам жаңадан тағайындалған жазаны «параллель» өтеп, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған ретінде бақылауда болады деп сену керек,» – деп өз пікірін білдіреді. [5, 119 б.].

3. Тиісінше, ҚР ҚК-ның 72-бабының 7-бөлігінің 3-тармағында «осы бөліктің 2) тармағында көрсетілген жағдайларды қоспағанда» деген сөздер баптың мәнмәтінінен шығады және мынадай мазмұндағы баптың редакциясы қалады: «3) қасақана қылмыс, сот оған үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды».

Қорытынды. Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, біз оған сот жүктеген міндеттерді шартты

түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның қасақана орындамауы деп – ол осы талаптарды ашық түрде елемей, оған қойылатын талаптарды айқын бұзған жағдайлар деп санау керек деген қорытындыға келеміз. Атап айтқанда, ол өзінің мінез-құлқын мемлекеттік органның бақылауынан жасыру үшін тұрғылықты жерін, жұмысын немесе оқуын өзгертеді (кейде бірнеше рет) немесе осы органның қызметкерлерін әдейі өзінің тұрғылықты жеріне, жұмысына немесе оқуына қатысты ақпараттармен жаңылыстырады, жыл ішінде тыйым салынған жерлерге екі реттен артық барады, одан жалтарады сот үкіміне сәйкес өтуге міндетті емдеу курсы отбасына материалдық қолдау көрсетуден толығымен бас тартады және т.б.

Оның мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыратын орган оған ескертуден кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқына қойылатын талаптарды бір жыл ішінде екі немесе одан да көп рет бұзу не сот оған жүктеген міндеттерді ұзақ (30 күннен астам) орындамауды қасақаналық деп санаған жөн.

Нәтижесінде заңға кейбір түзетулер енгізген жөн деп санаймыз:

- ҚР ҚК-нің 72-бабының 7-бөлігінде, атап айтқанда:

а) осы норманың 1-тармағынан «екі реттен артық» деген сөздерді алып тастап, редакцияда «немесе міндеттерді орындаудан қасақана жалтарған» деп жазылуы. Осылайша, ҚР ҚК-ның 72-бабы 7-бөлігінің 1-тармағының редакциясында былай көрсетілуі: «1) екі және одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасап, олар үшін оған әкімшілік жаза қолданылса немесе шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде оған жүктелген міндеттерді орындаудан дәлелсіз себеппен қасақана жалтарса, немесе ... (және одан әрі мәтін бойынша);

ә) осы норманың 2-тармағынан аса ауыр емес қасақана қылмыстарды алып тастауды және мынадай редакцияда жазуды ұсынамыз: «2) қылмысты абайсызда жасаса, сол сияқты жүкті әйел, жас балалары бар

әйел, жас балаларын жалғыз тәрбиелеп отырған еркек, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйел, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркек, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар адам қылмыстық теріс қылық жасаған жағдайларда, (және одан әрі мәтін бойынша)»;

б) 2-тармаққа ұсынылған өзгерістер негізінде 3-тармақ келесі мазмұндағы редакцияда берілуі керек: «3) қылмысты қасақана жасаса, сот оған үкімдер жиынтығымен жаза тағайындау қағидалары бойынша жаза тағайындайды»;

- ҚР Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» №6 нормативтік қаулысының 17-тармағында, атап айтқанда:

а) «сонымен қатар, сот жүктеген міндеттерді орындаудан жалтарудың қаскөйлікпен жалтару болып табылатын-табылмайтыны туралы мәселе әрбір нақтылы жағдайда оның ұзақтығы мен жалтару себептері, сондай-ақ басқа да мән-жайлар ескеріле отырып шешілуге тиіс» деген сөйлемді мынадай түрде ауыстыру ұсынылады: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою негіздемесін сотталушының жеке басы мен мінез-құлқын ескере отырып, жазаның өтелмеген бөлігі, міндеттерді орындаудан жалтару ұзақтығы (30 тәуліктен астам) және оларды орындамау себептері ішінде әрбір нақты жағдайда сот қолданады»;

ә) «дүлей зілзалалар нәтижесінде» объективті (дәлелді себептер) тізбесіне қосып, мынадай редакцияда жазылу керек: «шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның сот оларға орындауға кедергі келтірген объективті себептер бойынша, мысалы, сырқаты немесе дүлей зілзалалар салдарынан жүктеген міндеттерін орындамауы шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою үшін негіз болып табылмайды».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. Жалпы және ерекше бөліктер / Жалпы ред. И.Ш. Борчашвили. 2-Басылым. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 992 б.
2. Tidmarsh, M. Making, unmaking, remaking: Mapping the boundaries of professional legitimacy, identity and practice in probation in England and Wales / Criminology & Criminal Justice OnlineFirst. – 2022 [Electronic resource] – Access mode: <https://doi.org/10.1177/17488958221135108> (Access data: 28.11.2022).
3. Чуприна, Л.В. Особенности режима испытания при УДО / Л.В. Чуприна // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – №337. – С. 125-128.
4. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: курс лекций; под общ. ред. И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 632 б.
5. Скаков, А.Б. Прогрессивная система исполнения лишения свободы и ее отражение в новом законодательстве Республики Казахстан: монография / А.Б. Скаков. – Алматы, 2004. – 152 б.

References:

1. Қазақстан Respublikasynың Қылмыстық kodeksine түsinikteme. Zhalpy zhәне erekshe bөlikter / Zhalpy red. I.Sh. Borchashvili. 2-Basylym. – Almaty: Zheti zharry, 2007. – 992 b.
2. Tidmarsh, M. Making, unmaking, remaking: Mapping the boundaries of professional legitimacy, identity and practice in probation in England and Wales / Criminology & Criminal Justice OnlineFirst. – 2022 [Electronic resource] – Access mode: <https://doi.org/10.1177/17488958221135108> (Access data: 28.11.2022).
3. Chuprina, L.V. Osobennosti rezhima ispytaniya pri UDO / L.V. Chuprina // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2010. – №337. – S. 125-128.
4. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast': kurs lekcij; pod obshh. red. I.Sh. Borchashvili. – Almaty: Zheti zharry, 2006. – 632 b.
5. Skakov, A.B. Progressivnaja sistema ispolnenija lisheniya svobody i ee otrazhenie v novom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan: monografija / A.B. Skakov. – Almaty, 2004. – 152 b.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Сандуғаш Нұридинқызы Нұридин – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: nuridin2019@list.ru.

Нұридин Сандуғаш Нұридинқызы – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, магистр юридических наук, e-mail: nuridin2019@list.ru.

Nuridin Sandugash Nuridinkyzy – Doctoral student of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Master of Law, e-mail: nuridin2019@list.ru.